

Armand Vilaplana

LA RECUPERACIÓ DE L'AUTOGESTIÓ OBRERA A CATALUNYA

Història de la Federació de Societats
Laborals de Catalunya (FESALC)

■ Cossetània

LA RECUPERACIÓ
DE L'AUTOGESTIÓ OBRERA
A CATALUNYA

Història de la Federació de Societats
Laborals de Catalunya (FESALC)

Col·lecció El Tinter - 184

LA RECUPERACIÓ
DE L'AUTOGESTIÓ OBRERA
A CATALUNYA

Història de la Federació de Societats
Laborals de Catalunya (FESALC)

ARMAND VILAPLANA MASNOU

Primera edició: febrer de 2025

© del text: Armand Vilaplana Masnou

© de l'edició:

9 Grup Editorial

Cossetània Edicions

C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls

Tel. 977602591

cossetania@cossetania.com

www.cossetania.com

Impressió: Romanyà Valls, SA

ISBN: 978-84-1356-457-9

DL T 4-2025

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Índex

LLISTAT DE SIGLES.....	9
PRÒLEG d' <i>Isabel Vidal</i>	13
PRESENTACIÓ d' <i>Ignasi Faura</i>	15
INTRODUCCIÓ	19
Capítol 1. Antecedents. El paper del franquisme en l'economia	25
1.1 La inflació	27
1.2 Qui mana: els falangistes o els nacionalcatòlics?	28
1.3 Migracions internes i externes.....	29
1.4 Model de relacions laborals paternalista.....	30
1.5 Fondo Nacional de Protección al Trabajo (FNPT)	32
1.6 Societat Anònima Laboral de Transports Urbans de València (SALTUV)	34
1.7 Quin és el pla?	35
1.8 El nou moviment obrer: les Comissions Obreres	38
1.9 Organització Sindical Espanyola (OSE)	38
1.10 Vagues i repressió.....	41
1.11 Conclusions	48
Capítol 2. Crisi política i econòmica. Anys setanta	51
2.1 Resposta a la crisi dels treballadors	54
2.2 Primeres SAL a Catalunya	56
2.3 Estudi dels casos.....	58

2.4 Altres dades de les primeres SAL	69
2.5 Dones treballadores a les primeres SAL	70
2.6 Valoració del procés de les primeres SAL a Catalunya.....	72
2.7 Conclusions.....	78
Capítol 3. La FESALC, eina per construir l'economia social	79
3.1 L'economia catalana als anys vuitanta	79
3.2 La constitució de la FESALC.....	81
3.3 Congrés Constituent de la FESALC (FESALC, 1983).....	84
3.4 Què era la FESALC?.....	87
3.5 L'economia social.....	90
3.6 La primera Comissió Executiva	91
3.7 Confederación Empresarial de Sociedades Anónimas Laborales (CONFESAL)	92
3.8 Abans del 1r Congrés FESALC.....	93
3.9 1r Congrés FESALC, 14-15 de juny de 1985	95
3.10 Abans del 2n Congrés.....	102
3.11 2n Congrés FESALC, 5 i 6 de maig de 1989.....	111
3.12 Abans del 3r Congrés, 18 de juny de 1993 (FESALCONGRÉS)	123
3.13 La Unió Europea	126
3.14 3r FESALCONGRÉS, 18 de juny de 1993.....	128
3.15 Conclusions.....	135
Capítol 4. La maduresa de la FESALC.....	137
4.1 La globalització i la desregulació capitalista	137
4.2 Abans del 4t Congrés, 4 de juliol de 1997	139
4.3 4t Congrés FESALC, 4 de juliol de 1997	142
4.4 Abans del 5è Congrés	149
4.5 Efectes de la Llei 4/1997 de 24 de març de societats limitades laborals	152
4.6 5è Congrés, 15 de juny de 2001.....	154
4.7 L'economia catalana en els inicis del segle xx.....	164
4.8 Abans del 6è Congrés, 17 de juny de 2005.....	166
4.9 6è Congrés, 17 de juny de 2005.....	169
4.10 Abans del 7è Congrés, 10 de juny de 2009	175
4.11 7è Congrés FESALC, 10 de juny de 2009.....	176
4.12 Conclusions.....	180

Capítol 5. A tall de resum	183
Capítol 6. Epíleg	193
Capítol 7. Bibliografia	197
Fonts i arxius	197
Bibliografia	198
Revista <i>Novagestió</i>	203
Diaris	204
Webs	205
Tesi doctoral	205
Capítol 8. Annex	207
Declaració de l'Economia Social i el Tercer Sector L'Economia Social-Tercer Sector a Catalunya: un agent cívic, econòmic i social rellevant	207
Capítol 9. Índex onomàstic	213
Agraïments	217

Llistat de sigles

AMUSAL	Asociación Murciana de Sociedades Anónimas Laborales
ANEL	Asociación Navarra de Sociedades Laborales
ASALMA	Asociación de Sociedades Anónimas Laborales de Madrid
ASES	Asociación SAL de Aragón
ASLE	Asociación de Sociedades Laborales de Euskadi
BCI	Banco de Crédito Industrial
CCC	Confederació de Cooperatives de Catalunya
CCF	Coordinadora Catalana de Fundacions
CCOO	Comissions Obreres
CECAN	Corporación Cívica Daniel Gillard
CECOP	Confederació Europea de Cooperatives Obreres de Producció
CEPES	Confederación Española de Empresas de Economía Social
CES	Confederació Europea de Sindicats
CGT	Confederació General del Treball
CICOPA	Coordinadora Internacional de Cooperatives Obreres de Producció
CiU	Convergència i Unió
CNT	Confederació Nacional del Treball
CSUT	Confederació de Sindicats Unitaris de Treballadors

CONFESAL	Confederación Empresarial de Sociedades Anónimas Laborales
CORESC	Consell d'Organitzacions Representatives de l'Economia Social de Catalunya
CONC	Confederació Obrera Nacional de Catalunya
CSUT	Confederació de Sindicats Unitaris de Treballadors
ETA	Euskadi Ta Askatasuna “País Basc i Llibertat”
EUA	Estats Units d'Amèrica
FCTAC	Federació de Cooperatives de Treball Associat de Catalunya
FESALC	Federació de Societats Laborals de Catalunya
FEVES	Federació Valenciana d'Economia Social
FMC	Federació de Mutualitats de Catalunya
FNPT	Fondo Nacional de Protección al Trabajo
FULTUV	Fundación Laboral Transportes Urbanos de Valencia
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
IC	Iniciativa per Catalunya
ICF	Institut Català de Finances
OSE	Organización Sindical Española
OTAN	Organización del Tratado del Atlántico Norte
PSC	Partit Socialista de Catalunya
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya
PP	Partit Popular
SAL	Societat Anònima Laboral
SALTUV	Sociedad Anónima Laboral Transportes Urbanos de Valencia
SALTUA	Sociedad Anónima Laboral de Transportes Urbanos de Almería
SALMA	Sociedad Anónima Laboral Mallorquina de Autobuses
SALCAI	Sociedad Anónima Laboral de Canarias Autobuses Interurbanos
SLL	Societat Limitada Laboral
SU	Sindicat Unitari

TTS	Taula del Tercer Sector
UCMTA	Unión de Cooperativas Madrileñas de Trabajo Asociado
UDC	Unió Democràtica de Catalunya
UGT	Unió General de Treballadors
UE	Unió Europea
UEM	Unió Econòmica Monetària
UNISOL	Central de Cooperativas e Empreendimentos Solidários
USALC	Unió de Societats Anònimes Laborals de Catalunya
USO	Unió Sindical Obrera

Pròleg

Catalunya, període de transició política però també de transició econòmica. Tancament d'empreses, no estat del benestar, risc de no cobrar el subsidi d'atur i necessitat d'emprendre per part dels treballadors per mantenir el lloc de treball. El document que presenta l'Armand Vilaplana centra la seva atenció en el paper que va desempenyorar la Federació de Societats Anònimes Laborals de Catalunya (FESALC) com a instrument polític i tècnic de suport a les empreses constituïdes pels treballadors en forma jurídica de societat laboral en el curs del període 1985-2009 a Catalunya. Tanmateix, aquest document també presta atenció a les raons que van facilitar el redescobriments de les societats laborals a finals dels anys setanta per part dels treballadors en risc de perdre el seu lloc de treball. Crisi industrial vol dir tancament de fàbriques, acomiadaments, augment de l'atur en una conjuntura on les polítiques de foment i protecció de l'ocupació eren molt insuficients o simplement inexistents. Catalunya i, sobretot, el que es coneix per l'àrea metropolitana de Barcelona era un territori on les grans naus industrials dels sectors del tèxtil, del plàstic, de la siderúrgia, del vidre..., dominaven el paisatge. Era un territori d'obrers industrials, alguns dels quals organitzats entorn els comitès de fàbrica que més tard van ser el pilar per a la constitució del sindicat Comissions Obreres. Com molt bé descriu aquest document, l'existència de líders sindicals de fàbrica amb un nivell de pragmatisme extraordinari és un dels factors importants que explica les primeres adquisicions d'empreses en crisi per part dels seus treballadors.

El reconeixement institucional de les societats laborals arriba l'any 1986 en forma de llei i aquest mateix any hi ha la primera regulació sobre la capitalització de la prestació per

desocupació. Instrument de política activa d'ocupació avui encara molt important.

Com també assenyala Vilaplana, el model productiu basat en la nau industrial va ser substituït en el curs dels anys vuitanta del segle xx per empreses en el sector serveis. Transformació del sistema productiu i en paral·lel desenvolupament de cert estat del benestar. Aquests dos nous elements poden explicar en part que en les següents davallades econòmiques acompanyades d'augment de l'atur no es tornés a repetir de forma important les adquisicions d'empreses en crisi per part del treball. L'exemple més evident és la crisi financera del 2008. Com palesa el document, en l'actualitat les societats laborals són noves organitzacions sense arrels en una empresa anterior. Són organitzacions *ex novo*.

La USALC-FESALC va ser un instrument clau en la sostenibilitat econòmica i financera de les societats laborals. Vilaplana comparteix amb nosaltres, els lectors, el contingut de les ponències dels congressos que la FESALC va organitzar i celebrar en el curs del període entre els anys 1985 i 2009. Es constata la gran feina de diàleg amb els polítics del moment, les negociacions per aconseguir nous instruments de finançament per les societats laborals, la creació d'organitzacions tècniques que fessin de paraigua o de suport a les societats laborals federades i les aliances estratègiques amb terceres organitzacions amigues. Així mateix, cal remarcar les energies que va destinar la FESALC per construir l'espai de l'Economia Social-Tercer Sector com a element cohesionador, unificador i que facilités a la societat reconèixer de manera senzilla, un conjunt d'organitzacions amb objectius d'ajuda mútua o ajuda a tercers.

Voldria agrair a l'Armand Vilaplana que, com a protagonista important del naixement i consolidació del moviment d'empreses societats laborals, hagi volgut compartir amb tots nosaltres el seu coneixement de primera mà del redescobriments de les empreses de treball associat a Catalunya. Moltes gràcies.

ISABEL VIDAL
Doctora en Economia

Presentació

Cooperació i autogestió. La confluència entre el moviment obrer i el moviment cooperatiu

Hem d'agrair l'aparició del llibre de l'Armand Vilaplana sobre la irrupció del moviment de les societats laborals a Catalunya i la seva aportació a l'experiència autogestionària dels treballadors a la Catalunya moderna. Desgraciadament, hi ha pocs llibres que recullin la notable presència de la cooperació i l'economia social en els darrers cinquanta anys de l'economia i societat catalanes, si exceptuem el *Llibre blanc de l'economia social a Catalunya*, publicat l'any 2001 i dirigit per la doctora Isabel Vidal, que recull bé la presència de les societats laborals.

Vilaplana presta atenció a la coincidència de factors econòmics greus com la crisi i l'atur, factors polítics com el final del franquisme i la lluita per la llibertat, la democràcia i l'autonomia i la fortalesa de forces socials com Comissions Obreres, els comunistes i els socialistes. En aquest context de canvi democràtic i mobilització ciutadana emergeix una nova forma d'autogestió com va ser l'ocupació i gestió obreira d'empreses en crisi que adoptaren la forma de societats laborals.

Al llarg de la història de Catalunya podem trobar diferents moments d'especial confluència i diàleg entre el moviment de la cooperació i el moviment obrer i sindical.

En els inicis del moviment obrer es produeix un d'aquests moments. Es reflecteix bé en el primer Congrés de Treballadors de Catalunya celebrat a finals de 1865 a Barcelona amb la participació d'unes tres-centes persones, membres d'una vintena d'associacions obreres sindicals, de socors mutus i cooperatives, sota la presidència d'Antoni Gusart, director del setmanari *El Obrero*, amb una intervenció destacada de

la cooperativa La Propagadora del Trabajo, que tenia trenta telers, una botiga de queviures, una petita caixa d'estalvis i un fons per als malalts. Les dues resolucions principals del Congrés foren la constitució d'una federació d'associacions obreres i l'exigència que es regulés la llibertat d'associacions, llei que no es va aconseguir fins al 1887. L'associació era l'objectiu principal dels treballadors.

Un segon moment rellevant va ser l'aprovació per la República, l'any 1931, de la *Ley de cooperativas* i, en especial, l'any 1934 quan el Parlament de Catalunya aprovà la Llei de bases de la cooperació per a cooperatives, mutualitats i sindicats agraris, on per primera vegada s'estableix el concepte de *cooperació* i d'*autogestió* en l'article 1:

L'associació de persones, naturals o jurídiques, que es proposen millorar la situació econòmica i social dels seus components, establint una comunitat voluntària en la qual el servei mutu i la col·laboració pecuniària de tots els membres permetin realitzar la funció que es proposa: treball, producció, distribució, consum, crèdit, previsió, assegurança o qualsevulla altra finalitat que tendeixi a millorar les relacions humanes, a posar els interessos col·lectius per damunt de tota idea de benefici particular i a suprimir tot lucre entre els seus associats i entre aquests i la societat respectiva.

Poc després, a finals de 1936, el decret de col·lectivitzacions per reorganitzar les empreses en temps de guerra s'inspira en els principis del sindicalisme obrer, si bé adoptant en l'organització interna el model de les cooperatives de treball. En Joan Peiró, dirigent de la CNT i de la cooperativa obrera del vidre de Mataró, assumeix el Ministeri d'Indústria en el Govern de la República.

L'altre moment de referència té lloc com a resultat de la transició democràtica als anys 80, amb l'aparició de l'anomenat *moviment de l'economia social* o *tercer sector* que agrupa cooperatives, mutualitats, societats laborals i fundacions i dona lloc primer a la creació de la Confederación Empresarial Española de la Economía Social (CEPES) l'any 1992, a la qual s'aniran incorporant les confraries de pescadors, associacions d'inserció laboral i altres, i culmina amb l'aparició de la *Ley de economía social*, el 2011, a Espanya, i

en el projecte de bases de la llei d'economia social i solidària, a Catalunya, l'any 2020. La irrupció de les societats laborals va contribuir positivament a la configuració d'aquest especial sector econòmic basat en la preeminència de les persones, la democràcia funcional de les empreses i el caràcter comunitari dels seus recursos econòmics.

L'aparició de les societats laborals no va estar exempta de polèmiques, tant amb relació a les cooperatives com respecte dels sindicats. El sector més purista de les cooperatives va criticar durament el caràcter mercantil de les societats laborals, tot i que la majoria del seu capital social hagués d'estar en mans dels treballadors. El concepte de l'autogestió va ajudar a superar aquesta polèmica. Igualment, per part dels sindicats, es van veure, a vegades, les societats laborals com una experiència reformista i integradora dels treballadors. La realitat va demostrar el caràcter radicalment democràtic i social de la seva aportació al moviment general dels treballadors.

La descripció i l'anàlisi de la creació de la FESALC, juntament amb els debats dels seus congressos, representen una contribució fonamental per entendre i valorar el moviment de les societats laborals a Catalunya i a Espanya. Aquest treball, fruit de l'esforç i dedicació del nostre estimat amic Vilaplana, aporta una valuosa contribució que enriqueix profundament el nostre coneixement en aquest àmbit.

IGNASI FAURA

Introducció

Autogestió: *Gestió d'una col·lectivitat pels seus components, especialment gestió d'una empresa pels seus treballadors.*

DIEC2

El treball que teniu a l'abast, estimats lectors, és una recerca històrica sobre un projecte singular: la creació de les societats anònimes laborals i la seva organització representativa, la Federació de Societats Anònimes Laborals de Catalunya primer i la Federació de Societats Laborals de Catalunya després (FESALC), que aplega empreses fundades a partir de 1979 i consolidà la seva representació el 1981, establerta de manera definitiva el 1983.

Em deia a mi mateix que feia falta un text que expliqués què va ser, dins la transició política espanyola, la lluita obrera i sindical, que va portar, primer, a la creació d'una figura jurídica nova: la Societat Anònima Laboral, i després, amb l'organització de les empreses en federació, a construir un espai econòmic compartit amb altres agents autogestionaris, el qual acabaria configurant l'anomenada *economia social*.

Per a aquest estudi, he utilitzat en els dos primers capítols els antecedents històrics que considero essencials per comprendre la raó dels esdeveniments narrats. Així, el treball de fi de màster en Història Contemporània presentat el juny de 2023, a la Universitat de Barcelona, per Armand Vilaplana, i també la tesi doctoral de Víctor Manuel López Díaz, defensada el 2016 a la Universitat Autònoma de Barcelona sobre la quantificació dels conflictes obrers a l'àrea metropolitana

de Barcelona, en el període 1961-1975, identifiquen aquestes arrels.

L'estudi d'aquestes arrels abasta les més properes en el temps; cal, però, esmentar-ne les més profundes, que formen part de la memòria històrica obrera: la pràctica del cooperativisme, un aspecte rellevant. Des de la creació del sindicat dels Tres Vapors el 1870 (Izard, 1973), el debat sobre cooperativisme i sindicalisme ja es produïa amb intensitat, en aquell moment centrant-se en l'estratègia de cooperativitzar l'economia.

La incorporació del debat marxista a l'Associació Internacional de Treballadors (AIT) a finals del segle XIX i principis del XX va suposar el reconeixement del valor del cooperativisme de consum com una eina clau per a la classe obrera. En aquest context, destaquen els escrits de Joan Peiró (Peiró, 1976), dirigent de la CNT durant els anys vint del segle XX, on va teoritzar el cooperativisme com una escola de gestors obrers, preparant-los per liderar la societat després del triomf de la Revolució.

El debat en el si del moviment obrer de sindicalisme i cooperativisme ha estat sempre viu, i ha format part del moviment obrer, malgrat els malentesos i les distàncies fruit de moments històrics on el paper dels uns i dels altres ha estat difícil de congeniar, com a les col·lectivitzacions obreres de la Guerra Civil (Termes, 2011).

Aquest treball mostra la sintonia entre els nous sindicats democràtics i el recent moviment autogestionari, ja que, com es recull a les conclusions, ambdós avançaren inicialment de la mà.

Els capítols següents, el tercer i quart, estan dedicats íntegrament a la FESALC; la divisió en dos capítols respon a la distinció visible de dues etapes de desenvolupament: la primera, que defineixo com a fase de construcció de l'economia social a Catalunya i Espanya, finalitzà el 1992 amb la sortida de la direcció del grup polític inicial; i la segona, iniciada amb el 3r Congrés FESALC el 1992, es completa el 2008 amb el 7è Congrés, culminant l'etapa de maduresa on s'acaba l'estudi.

En aquesta segona etapa culmina, l'any 2003, la consolidació de la plataforma de l'economia social a Catalunya amb la signatura del document que s'adjunta a l'Annex com la Declaració de l'Economia Social i el Tercer Sector de Catalunya.

La descripció dels congressos, eix central de l'estudi, es presenta sota el títol "Abans del Congrés" per situar els elements destacats de la gestió federativa. Cada Congrés estableix els objectius federatius per als següents quatre anys; així, en retrocedir, trobem esdeveniments vinculats a aquests objectius anticipats.

Quan es disposa d'una memòria o informe de gestió, presentat en el Congrés, aquest recull els quatre anys anteriors, i esdevé el document d'avaluació de la Comissió Executiva sortint.

A cada capítol he extret els elements més destacats com a conclusions.

El capítol "A tall de resum" del treball sintetitza els aspectes més rellevants, tant cronològics com històrics, que s'han desenvolupat en els diferents apartats.

Metodologia i fonts

L'anàlisi de la Federació de Societats Anònimes Laborals de Catalunya, i posteriorment Federació de Societats Laborals de Catalunya, abreujada com a FESALC, l'he basat en documents emesos per la mateixa organització, contrastats quan ha estat possible amb altres fonts, sovint oficials (registre de cooperatives i SAL, Institut d'Estadística, revistes especialitzades...).

Cal esmentar que vaig tenir un paper rellevant en la FESALC, essent-ne president entre els anys 1983 i 2004; però, en aquest treball, he aplicat criteris professionals com a historiador, del qual em puc acreditar, i crec haver assolit la distància necessària entre l'objecte d'estudi, la FESALC, i el meu professionalisme com a historiador.

Ara bé, tant en la vida com en la recerca, la neutralitat ideològica no existeix; així, segueixo ideològicament on era,

i és natural que el meu punt de vista reflecteixi aquesta posició.

Un cop s'han fet aquestes consideracions, cal explicar el mètode emprat per construir el text, basat en l'anàlisi de la documentació editada per la FESALC, tant dels documents congressuals com de la revista *Novagestió*, referenciada amb detall, i de les intervencions en els congressos de diverses personalitats polítiques i dirigents federatius, publicades en els textos congressuals. Això m'ha permès identificar els eixos discursius i els objectius de treball de la FESALC.

En aquest estudi, destaquen els informes de gestió presentats per la direcció sortint als congressos, que permeten mesurar l'acompliment dels objectius, les renúncies o la mateixa construcció de la FESALC.

Com a òrgan màxim sobirà del model autogestionari que representa la SAL, la publicació de les conclusions i ponències del Congrés aporta un material inestimable per entendre l'opinió i el model organitzatiu de la FESALC.

Aquest material, especialment la revista *Novagestió*, es troba a la Fundació Roca Galès de Barcelona, igual que els llibres dels congressos, tot i que l'autor en disposa en el seu arxiu personal.

L'anàlisi d'aquests documents permet extreure les conclusions que he resumit capítol a capítol.

Pel que fa a la bibliografia, he utilitzat el mètode anglosaxó per a les cites, indicant el cognom de l'autor i l'any de publicació al costat de la cita, per tal de facilitar una lectura més àgil sense perdre rigor acadèmic.

La referència completa es troba al final del treball amb nom de l'autor, títol, edició i any, si és un llibre, agrupant-hi també les revistes, webs i tesis doctorals usades.

Les traduccions del castellà al català són versions lliures, però s'ha mantingut la llengua original en les cites directes.

La bibliografia inclou totes les cites en ordre alfabètic per a qui vulgui aprofundir-hi, a més d'un llistat de sigles i un índex onomàstic.

Les fonts utilitzades, com la revista i documents congressuals, són fonts escrites, contrastades quan cal amb registres públics, premsa, decrets oficials i bibliografia existent.

Les fonts originals de la FESALC quedaran disponibles en el futur per a qui vulgui aprofundir en aquest camp, un objectiu desitjable.

CAPÍTOL I

Antecedents. El paper del franquisme en l'economia

El triomf del franquisme en la Guerra Civil espanyola (1936-1939) comportà, en l'àmbit econòmic, l'adopció d'una política que anomenem *autàrquica* (Salvat Català, 1981), orientada cap a la independència econòmica i l'autosuficiència total en termes polítics i socioeconòmics (García Delgado, 2000). Això implicà una economia sota el dirigisme polític del Govern feixista, que preservava els principis capitalistes, assegurant mà d'obra barata i sense dret a vaga als empresaris.

L'autarquia fou la política econòmica aplicada als anys trenta per Hitler a Alemanya i Mussolini a Itàlia, que el franquisme replicà a Espanya. Aquest autoritarisme pretenia fer una economia tancada a l'exterior, autosuficient amb els recursos interns; per al general Franco, era un model adient, perquè li permetia aplicar una economia *cuartelera*, l'única que ell podia entendre.

Aquesta política econòmica experimenta la seva primera modificació l'any 1945, amb la sortida de Serrano Suñer, ministre i cunyat de Franco, del Govern, coincidint amb la desfeta militar i política de l'Eix al final de la Segona Guerra Mundial. Aquest fet marca l'inici de la pèrdua de poder del partit polític únic (FET y de las JONS), que es consolida com una de les faccions del règim (el Movimiento) i representa la identificació del feixisme espanyol dins del context occidental.

A partir d'aleshores, el règim de Franco s'orienta més cap als grups polítics conservadors i catòlics dins la dictadura, però mantenint encara el model autàrquic, que no canvia fins al 1959 amb el Pla d'Estabilització, ideat per afrontar i superar les greus conseqüències del fracàs econòmic autàrquic, ja que Espanya estava a punt de caure en fallida l'any 1958 (Santos Juliá, 2018).

En el procés de feixistització del règim fins al 1944, Franco mantingué intercanvis econòmics amb l'Alemanya autàrquica, pagant, mitjançant el sistema de troc (aviació per wolframí, per exemple), l'ajut militar alemany, valorat en 500 milions de marcs (Cons, 2022).

Els primers crèdits dels Estats Units arribaren el 1949 amb 25 milions de dòlars, però l'inici de la Guerra Freda amb el conflicte de Corea, el juny de 1950, facilità el conveni hispanonord-americà (Mutual Defense Agreement, 1953), que va portar el 1953 a la creació de quatre bases americanes a territori espanyol i una línia de crèdits per a suport militar i alimentari. Aquests fons ajudaren a alleujar la delicada situació econòmica del règim, però forçaren canvis en la política econòmica.

La característica principal d'aquest primer període, 1939-1957, en l'economia és la intervenció política i el control de les empreses, tant grans com petites, i el naixement d'un mercat negre, l'estraperlo, que funcionava al marge del sistema intervencionista i de les taxes establertes. Sense tributar a l'Estat, aquest mercat enriqueix els seus participants.

Els primers beneficiaris eren els pagesos, que podien desviar cap a aquest mercat negre productes agraris per vendre'ls molt per sobre dels preus fixats pel Govern (3, 4 o fins a 10 vegades més), segons el que els compradors podien pagar.

Els treballadors amb salaris baixos feien l'impossible per accedir a aquests béns de subsistència (fins al 1952 es mantien les cartilles de racionament alimentari).

El mateix ocorria amb els *cupos* de primeres matèries per a la indústria. A Catalunya, per exemple, la indústria del cotó necessitava aquest producte importat, i el procés implicava sol·licitar el *cupo* a l'Administració pública, que rarament concedia el volum total necessari. Això obligava els empresaris a recórrer al mercat negre, on pagaven dues o tres vegades el preu habitual, assumint el cost perquè la venda de la producció estava assegurada. En aquest procés intervenia una figura nova: l'intermediari, essencial durant el període franquista, que podia ser una persona o una xarxa amb funcionaris, militars o financers col·laborant per obtenir comissions. Aquests comissionistes, sovint càrrecs del règim o afins, prosperaven en un ambient on l'amiguisme i la corrupció eren inseparables (Barciela, 2003).

La impunitat d'aquesta corrupció es reforçava per la manca de sancions dels tribunals o autoritats; per exemple, quan un particular o la policia denunciava aquests abusos, els jutges, posteriorment, no aplicaven cap sanció (García Delgado, 2000).

Aquesta etapa econòmica (1939-1959) pot definir-se com una de supervivència per a les classes populars, amb la corrupció —un tret característic del franquisme— emergint i arrelant en el sistema econòmic, on es manté fins al final biològic del dictador (Aróstegui, 2009).

1.1 La inflació

Durant els anys quaranta, en els períodes 1941-1943, la taxa anual d'inflació fou del 13%, i en el període 1945-1947 s'elevà al 16%; el 1950-1951 assolí el 23% (García Delgado, 2000). Aquestes són les primeres taxes d'inflació importants en el període autàrquic, tot i la intervenció econòmica vigent.

La inflació castigava especialment la butxaca dels més pobres, empobria les classes populars i generava una consciència col·lectiva de reivindicació que, durant els anys seixanta, es converteix en un eix central de les reclamacions obreres: l'augment salarial per contrarestar les pujades de preus provocades per la inflació.

Durant el període 1900-1935, el creixement anual del Producte Interior Brut (PIB) fou de l'1,1%; entre els anys 1935 i 1950, el PIB experimentà un descens anual del -0,9%; i entre els anys 1950 i 1999 va créixer un 3,8% anual (García Delgado, 2000).

Així, doncs, ens trobem amb un règim que fins al 1947 manté un estat de guerra a tot el territori espanyol, amb judicis sumaríssims i execucions massives (especialment el 1944) (Soto, 2010) contra els seus enemics declarats: sindicalistes i polítics republicans.

Els comunistes, en particular, són definits com a enemic principal. En aquest context, el règim inicia la seva institucionalització, inspirant-se en el model feixista italià, que en l'àmbit econòmic suposa autarquia, intervencionisme a les empreses, l'impuls de l'Institut Nacional d'Indústria (INI) i el finançament inflacionista de l'economia.

Podem dir que el model econòmic autàrquic fracassa durant els anys cinquanta, i això porta a una profunda discussió política dins les famílies del règim.

1.2 Qui mana: els falangistes o els nacionalcatòlics?

El líder suprem, “Franco, caudillo por la gracia de Dios”, comptava amb el suport de diverses faccions polítiques: els militars, l'Església, la Falange unificada amb els carlins, els conservadors catòlics i els monàrquics. Aquests grups estaven sempre sota les ordres de Franco, però al llarg del seu mandat mantingueren enfrontaments en qüestions essencials per a la institucionalització del règim.

El fracàs de la política econòmica autàrquica en fou un d'aquests moments, en què falangistes i nacionalcatòlics rivalitzaren per imposar les seves tesis: els falangistes defensaven la supremacia de la política sobre l'economia, mentre que els nacionalcatòlics, identificats amb l'Opus Dei, advocaven per una gestió tècnica i apolítica de l'Administració. Aquests últims guanyaren la partida, tot i que, com era habitual amb Franco, no completament (Saz, Ayer 2007).

El sector de l'Opus Dei liderat per López Rodó i sota les ordres de Carrero Blanco, l'home de confiança del dictador, encapçalà el canvi econòmic amb el Pla d'Estabilització de 1959 i els Plans de Desenvolupament que seguiren, impulsant certa desburocratització del sistema capitalista espanyol i alineant la política econòmica espanyola amb les dinàmiques europees i mundials. Això afavorí l'entrada de capitals estrangers que permetrien a una economia empobrida i descapitalitzada iniciar un intens procés d'industrialització, el conegut desenvolupisme dels anys seixanta.

La crisi es produeix l'any 1957, la destitució d'Arrese al Ministeri de Treball i Jiménez al Ministeri d'Educació n'és l'expressió pràctica, però és la fi d'una llarga discussió interna, on Arrese elaborarà tres projectes de llei, intentant col·locar a través seu el paper dirigent de la Falange en l'organització del règim.

L'oposició frontal de les diverses faccions explica que Franco posés fi al debat amb el cessament dels ministres implicats, un representant de cada grup enfrontat: el falangista Arrese i el nacionalcatòlic Jiménez. Això va conduir a l'arxivament de les propostes i a l'ascens dels tecnòcrates de l'Opus Dei, que van imposar les seves tesis tant en matèria econòmica com en la configuració monàrquica del futur relleu de Franco, justificat per raons biològiques. Aquest va esdevenir un aspecte clau en el procés d'institucionalització del règim.

En aquest context de reculada de la política que representa el Movimiento com a partit únic, per mantenir el perfil i discurs anticapitalista i antiliberal, es permeté a la Falange l'ús de fons públics per sostenir una política social, que podem anomenar *simbòlica*, pels pocs recursos destinats, i que va consistir en la creació de diferents fons econòmics, amb finalitats socials. Això fou gràcies a la promulgació de la Llei 45/1960 de 21 de juliol de creació de Fons Nacionals.

1.3 Migracions internes i externes

L'any 1950 el sector agrari (primari) ocupava el 46% de la mà d'obra, el 1970 representava només el 22,2%. En aquest període, 2,3 milions de treballadors actius havien abando-

nat el treball a la terra, el sector secundari (indústria) passà del 27,4% al 48,4% en el mateix espai temporal (Cazorla, 2016).

Es considera que 4 milions de persones anaren del camp a la ciutat.

Segons l'Institut Nacional d'Estadística espanyol, el creixement de població a Espanya va ser de 10 milions de persones: es passà de 26 milions de persones l'any 1940 a 36 milions de persones l'any 1975.

Les regions d'Andalusia, Galícia, Extremadura i les dues Castelles expulsaren població cap a Catalunya, Madrid i el País Basc, a banda dels que marxaren a països com Suïssa, Alemanya i França (1.066.440 persones emigrades) (Cazorla, 2016).

Aquesta emigració del camp a la ciutat aportava a les ciutats obrers no especialitzats, joves, de baix cost salarial, llengua castellana, amb carències socials, solidaris i per necessitat reivindicatius. El sector industrial experimentà un creixement del 10% entre els anys 1960 i 1973, i el règim es veié obligat a adaptar-se a la nova realitat industrialitzada (García Delgado, 2000).

1.4 Model de relacions laborals paternalista

Les lleis del Fuero del Trabajo, còpia del model laboral feixista italià, i la Llei de convenis col·lectius del 24 d'abril de 1958 definien com un dels seus objectius la consecució de la "justícia social". En negar les classes socials, el règim va recórrer a un model de l'Antic Règim, amb una estructura corporativa en què l'Organització Sindical esdevenia l'espai de trobada entre empresaris i treballadors, sota el control dels buròcrates de l'Organització Sindical, designats pel Govern i de filiació falangista.

En paral·lel i per facilitar la repressió contra els obrers, aprovà la llei de responsabilitat col·lectiva en cas de vaga l'any 1957.

La provatura falangista de tercera via (ni socialisme, ni capitalisme), un cop fracassats els feixismes europeus, der-